

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 34:614.31:636 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/54>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ У СФЕРІ БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ЗДОРОВ'Я ТВАРИН В УКРАЇНІ

LEGAL SUPPORT AND ORGANIZATION OF RISK ANALYSIS IN THE FIELD OF FOOD SAFETY AND ANIMAL HEALTH IN UKRAINE

Бегас В.Л., к.вет.н., доцент,
доцент кафедри мікробіології, фармакології та ветеринарної епідеміології
Поліський національний університет

Романишина Т.О., к.вет.н., доцент,
доцент кафедри мікробіології, фармакології та ветеринарної епідеміології
Поліський національний університет

Лахман А.Р., д.філос. (PhD),
асистент кафедри мікробіології, фармакології та ветеринарної епідеміології
Поліський національний університет

В статті проаналізоване правове забезпечення аналізу ризиків у сфері безпечності харчових продуктів та здоров'я тварин в Україні. Аналіз ризику відіграє ключову роль у міжнародній торгівлі тваринами, а також харчовими продуктами тваринного та рослинного походження, оскільки має значний соціальний та економічний вплив. На національному рівні це сприяє прогнозуванню непередбачуваних подій, спалахів хвороб, підвищенню рівня біобезпеки та розробці моніторингових програм контролю хвороб людей і тварин, безпечності харчової продукції. Відповідно до Регламенту (ЄС) № 178/2002, аналіз ризику включає три основні компоненти: оцінку ризику, управління ризиком і повідомлення про ризик. Застосування цього принципу є важливим для ухвалення обґрунтованих рішень у сферах здоров'я тварин, людей і безпечності харчових продуктів. В Україні аналіз ризику регулюється законами: «Про ветеринарну медицину», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» та здійснюється відповідними підрозділами Держпродспоживслужби. Особливе значення має впровадження вимог Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів, що передбачає об'єктивний підхід до оцінки ризиків, врахування наукових даних, економічних аспектів та впливу на навколишнє середовище. Основні міжнародні рекомендації з проведення аналізу ризиків викладені в Кодексі здоров'я наземних тварин та Посібнику Комісії Кодекс Аліментаріус, які пропонують інтегрований і прозорий підхід до цього процесу. Законодавчою базою України детально врегульовано процедури оцінки ризиків, управління ними та комунікації з заінтересованими сторонами. Держпродспоживслужба забезпечує своєчасне інформування про загрози, планує та впроваджує необхідні ветеринарно-санітарні заходи. Таким чином, законодавче та організаційне забезпечення аналізу ризику у сфері безпечності харчових продуктів та здоров'я тварин в Україні розроблене в достатній мірі, відповідає міжнародним зобов'язанням та гарантує високий рівень захисту життя і здоров'я людей, тварин.

Ключові слова: аналіз ризиків, оцінка ризиків, управління ризиком, повідомлення про ризики, безпечність харчових продуктів, здоров'я тварин.

The article analyzes the legal framework for risk analysis in the field of food safety and animal health in Ukraine. Risk analysis plays a key role in international trade in animals, as well as food products of animal and plant origin, as it has a significant social and economic impact. At the national level, it contributes to the prediction of unforeseen events, disease outbreaks, increasing the level of biosecurity and developing monitoring programs for the control of human and animal diseases, food safety. According to Regulation (EC) No. 178/2002, risk analysis includes three main components: risk assessment, risk management and risk communication. The application of this principle is important for making informed decisions in the areas of animal health, human health and food safety. In Ukraine, risk analysis is regulated by the laws: "On Veterinary Medicine", "On Basic Principles and Requirements for the Safety and Quality of Food Products", "On State Control over Compliance with Legislation on Food Products, Feed, Animal By-products, Animal Health and Welfare" and is carried out by the relevant departments of the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection. Of particular importance is the implementation of the requirements of the Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures, which provides for an objective approach to risk assessment, taking into account scientific data, economic aspects and environmental impact. The main international recommendations for conducting risk analysis are set out in the Terrestrial Animal Health Code and the Codex Alimentarius Commission Manual, which offer an integrated and transparent approach to this process. The legislative framework of Ukraine regulates in detail the procedures for risk assessment, risk management and communication with interested parties. The State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection ensures timely information about threats, plans and implements the necessary veterinary and sanitary measures. Thus, the legislative and organizational support for risk analysis in the field of food safety and animal health in Ukraine is sufficiently developed, complies with international obligations and guarantees a high level of protection of human and animal life and health.

Key words: risk analysis, risk assessment, risk management, risk communication, food safety, animal health.

Аналіз ризику – це процес, який значно може вплинути на міжнародну торгівлю тваринами, а також харчовими продуктами тваринного та рослинного походження, а тому має величезну соціальну і економічну вагу. На національному рівні це має значення в про-

гнозуванні непередбачуваних подій, біобезпеки та розробці моніторингових програм та програм спостереження, планів державного контролю. Слід зазначити, що згідно з Регламентом (ЄС) 178/2002 (ст. 3 п. 10) аналіз ризику складається з таких основних компонентів

як оцінка ризиків, управління ризиком та повідомлення про ризики [13].

Застосування принципу оцінки ризиків для підтримки прийняття рішень та управління ризиками у сфері здоров'я тварин та людей і безпечності харчових продуктів стає дедалі більш важливим. Оцінка ризику дозволяє комплексно підходити до збирання та аналізу даних, що дозволяє приймати рішення на основі доказової бази. Діяльність з оцінки ризику проводиться щодо потенційної ймовірності негативного впливу на здоров'я людей через харчові продукти, тварин чи рослин, благополуччя тварин та тяжкості такого впливу через наявність певного небезпечного фактора, зокрема ймовірної вірогідності проникнення, укорінення чи розповсюдження патогена на території України відповідно до санітарних або фітосанітарних заходів [3].

Займається цим відповідний підрозділ оцінки ризиків в складі Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужби), який вперше був створений в 2016 році і знаходився у складі різних управлінь, але з метою виконання вимог принципу «незалежність» з 01.10.2020 року «Сектор оцінки ризиків» став самостійним структурним підрозділом Держпродспоживслужби, а в подальшому, з 14.11.2024, був реформований в «Управління оцінки ризиків та планування заходів державного нагляду (контролю) Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» [4].

Метою наших досліджень було проаналізувати правове забезпечення та організацію аналізу ризиків у сфері безпечності харчових продуктів та здоров'я тварин в Україні.

Слід зазначити, що діяльність з аналізу ризиків у сфері безпечності харчових продуктів та здоров'я тварин виступає як впровадження Україною взятих на себе зобов'язань міжнародних договорів, в першу чергу «Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів» (додаток 1 А до угоди СОТ) [12, 14]. Основні положення аналізу ризиків викладені в ст. 5 «Оцінка ризику й визначення належного рівня санітарного чи фітосанітарного захисту». Члени СОТ зобов'язані гарантувати, що їхні санітарні та фітосанітарні заходи базуються на відповідній до обставин оцінці ризиків для життя та здоров'я людей, тварин чи рослин. Ця оцінка повинна враховувати методи аналізу ризиків, розроблені відповідними міжнародними організаціями. У процесі оцінки ризику члени СОТ мають брати до уваги доступні наукові дані, відповідні процеси й методи виробництва, способи інспекції, вибіркового контролю та досліджень, поширеність конкретних хвороб або шкідників, наявність зон, вільних від шкідників і хвороб, а також екологічні й природоохоронні умови, включаючи карантинні чи інші режими.

При аналізі ризиків для життя чи здоров'я тварин або рослин, а також визначенні заходів, необхідних для досягнення належного рівня санітарного або фітосанітарного захисту, слід враховувати відповідні економічні аспекти. Це включає можливі збитки, зокрема втрату виробництва або продажу через проникнення, поширення чи укорінення шкідників або хвороб; витрати на боротьбу чи їхнє викорінення на території країни-імпортера; а також ефективність витрат альтернативних методів зменшення ризиків.

В «Регламенті (ЄС) 178/2002 від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпечністю харчових продуктів» [13] встановлені такі пріоритети: захист прав споживачів, високий рівень захисту життя та здоров'я людини, розгляд існуючих або планованих міжнародних стандартів, всевітнє вільне переміщення харчових продуктів та кормів для тварин. Згідно даного регламенту аналіз ризиків ґрунтується на принципах: прозорості, попередження (недо-

пушення). Застосовується інтегрований підхід – через всі ланки харчового ланцюга, що є підґрунтям утворення Європейського агентства з безпечності харчових продуктів (Efsa). Основні положення про аналіз ризиків викладені в ст. 6 п. 1–3 «Аналіз ризику», де сказано, що з метою належного рівня захисту життя і здоров'я людей, харчове право має ґрунтуватися на аналізі ризику, крім винятків зважаючи на характер чи обставини заходу. Оцінка ризику повинна проводитись незалежно, об'єктивно і прозоро та базуватись на досяжних наукових доказах. Управління ризиком повинно ґрунтуватись на результатах оцінювання ризику, а також на висновках ризик-менеджера, інших важливих факторах та принципі перестороги, якщо для цього є підстави. За «принцип перестороги» йдеться у ст. 7 п. 1, 2, де сказано, що у разі виявлення потенційної загрози для здоров'я, але за умови наявності наукової невизначеності після аналізу доступних даних, можуть бути впроваджені тимчасові заходи з управління ризиком. Вони спрямовані на забезпечення високого рівня захисту здоров'я, прийнятого в ЄС, доки не буде одержано додаткову наукову інформацію для детальнішого аналізу ризику.

Застосовані заходи мають бути пропорційними та не створювати надмірних обмежень для торгівлі, перевищуючи межі, необхідні для досягнення встановленого рівня захисту здоров'я. Вони також мають враховувати технічну та економічну доцільність і інші фактори, які вважаються обґрунтованими за конкретних умов. Такі заходи повинні підлягати перегляду через відповідний проміжок часу залежно від характеру визначеного ризику, ступеня загрози для здоров'я та потреби в додатковій науковій інформації для усунення невизначеності та проведення більш детального аналізу ризиків [13].

Для оцінки ризиків у сфері безпечності харчових продуктів та здоров'я тварин використовується два підходи. Перший викладений в Кодексі здоров'я наземних тварин Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (Розділ 2 Аналіз ризиків при імпорті) [1]. У цьому розділі наведено рекомендації та принципи щодо проведення прозорого, об'єктивного та захищеного аналізу ризиків для міжнародної торгівлі. Основний наголос поставлено на ризик від імпортованих тварин або продуктів тваринного походження. Основною метою аналізу ризиків при імпорті є надання країнам-імпортерам об'єктивного та захищеного методу оцінки ризиків захворювань, пов'язаних із імпортом тварин, продуктів тваринного походження, генетичного матеріалу тварин, кормів, біологічних продуктів та патологічного матеріалу. Аналіз ризиків повинен бути прозорим. Це необхідно для того, щоб країна-експортер та всі зацікавлені сторони отримали чіткі причини для встановлення умов імпорту або відмови в імпорті. У цьому розділі наведено рекомендації та принципи щодо проведення прозорого, об'єктивного та захищеного аналізу ризиків для міжнародної торгівлі.

Другий підхід описаний в Посібнику Комісії Кодекс Аліментаріус (Розділ IV Аналіз ризиків) [2]. Основний акцент поставлено на безпечності харчових продуктів. Кодекс Аліментаріус зазначає, що для ефективного проведення аналізу ризику необхідно чітко розмежувати процеси оцінки ризиків та управління ризиками. Такий підхід сприяє забезпеченню наукової об'єктивності та знижує ймовірність виникнення конфлікту інтересів, хоча на практиці повне розмежування не завжди є можливим. Аналіз ризику розглядається як інтерактивний процес, що передбачає постійну взаємодію між фахівцями з різних методологічних напрямів та експертами з оцінки ризиків на всіх етапах роботи.

Національні законодавчі основи щодо аналізу ризиків викладені у законах України: «Про ветеринарну медицину», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти,

корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

В ст. 1 ЗУ «Про ветеринарну медицину» [6] детально описано термінологію, що стосується аналізу ризиків: ризик, аналіз ризику, оцінка ризику, управління ризиком, повідомлення про ризик. В залежності від підходів і завдань є певна відмінність в термінології, згідно ЗУ «Про ветеринарну медицину» «ризик – можливість виникнення негативної події (біологічних та економічних наслідків несприятливого впливу на здоров'я тварин та/або людей чи на навколишнє природне середовище), а також вірогідні масштаби її наслідків протягом певного періоду часу» [6], а в ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [10] подано таке трактування: «ризик – можливість виникнення шкідливого впливу на здоров'я людини та ступінь цього впливу, що походить з небезпечного (небезпечних) фактора (факторів) у харчовому продукті». У відповідності до ЗУ «Про систему громадського здоров'я» [11] «фактор ризику – чинник, характеристика, вплив, стан середовища життєдіяльності людини, що може вплинути на стан здоров'я людини та/або підвищити ймовірність розвитку хвороби». Згідно Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 [13] ризик означає «потенційну ймовірність негативного впливу на здоров'я та тяжкість такого впливу з причини існування певного небезпечного фактора».

Питання організації аналізу ризику викладені у ст. 13 ЗУ «Про ветеринарну медицину», де зазначено, що ветеринарно-санітарні заходи розробляються на основі якісного або кількісного аналізу ризику. Проведення аналізу ризику здійснюється Держпродспоживслужбою у контексті можливого ввезення чи пересилання товарів на митну територію України. Результати такого аналізу оформлюються у вигляді письмового звіту. У разі наявності достатньої кількості наукової та технічної інформації Держпродспоживслужба здійснює кількісну оцінку ризику відповідно до вимог міжнародних стандартів. Якщо ж необхідної інформації бракує або вона відсутня, оцінюється загальна ймовірність ризику. Звіт про результати аналізу ризику має бути доступний усім заінтересованим сторонам у письмовій або електронній формі. Аналіз ризику також може виконуватися з метою розробки ветеринарно-санітарних заходів, які впроваджуються на території України, якщо відсутні затверджені процедури проведення протиепізоотичних заходів або виникає потреба в їхньому перегляді чи зміні.

Процедури управління ризиком визначені у ст. 14 ЗУ «Про ветеринарну медицину». Під час ввезення або пересилання товарів на митну територію України основною метою управління ризиком є зниження відповідних ризиків до прийняттого рівня захисту здоров'я тварин та пов'язаного з цим здоров'я людей, встановленого законодавством України. При аналізі альтернативних методів зниження ризику занесення збудників хвороб тварин через товари, що імпортуються, вибрані ветеринарно-санітарні заходи повинні мінімізувати обмеження торгівлі, залишаючись достатніми для досягнення необхідного рівня захисту здоров'я тварин та людей. При цьому враховується технічна та економічна доцільність запропонованих варіантів. Оцінка економічної доцільності заходів передбачає аналіз можливих збитків, включаючи втрати виробництва та продажу тварин або продуктів тваринного походження у разі проникнення, поширення чи укорінення збудників хвороб. Також розглядаються витрати на їх локалізацію, контроль чи ліквідацію та порівнюється вартість альтернативних методів зменшення ризику. Держпродспоживслужба виконує функцію управління ризиками.

Держпродспоживслужба та її територіальні підрозділи здійснюють своєчасне інформування міжнародних організацій, державних установ, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та населення про загрози для життя і здоров'я людей або тварин, спричинені захворюваннями тварин чи впливом забруднюючих речовин. Також вони повідомляють про заплановані чи впроваджені ветеринарно-санітарні заходи, спрямовані на усунення цих ризиків (ст. 89, п. 5).

В ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [10] (ст. 15, п. 1, 2) вказано, що відповідні санітарні заходи розробляються, переглядаються та затверджуються відповідно до ряду вимог. У разі відсутності або недостатності міжнародних стандартів, рекомендацій чи інструкцій для забезпечення необхідного рівня захисту здоров'я людей санітарні заходи розробляються на основі оцінки ризику. При цьому враховуються методи аналізу ризику, визначені відповідними міжнародними організаціями. Усі санітарні заходи, зокрема ті, що приймаються у надзвичайних ситуаціях, підлягають періодичному перегляду та оновленню. Це робиться для забезпечення їх застосування лише в обсягах, необхідних для захисту здоров'я людей, якщо: з'являється нова наукова інформація або надходить вагомі зауваження від зацікавлених торгових партнерів. В ст. 18, п. 1 вищевказаного закону йдеться, що до інформації про відповідні санітарні заходи належать: наукове обґрунтування заходів, що застосовуються як до імпортової, так і до вітчизняної продукції харчування; методи та процедури оцінювання ризиків для здоров'я людей, пов'язаних із харчовими продуктами, а також дані, наведені у звітах щодо таких оцінок.

В ЗУ «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [7] (ст. 59 п. 4) зазначено, що частота проведення державного контролю країни-експортера Держпродспоживслужбою України визначається з урахуванням оцінки ризиків, пов'язаних із живими тваринами, харчовими продуктами та кормами, що плануються для ввезення або пересилання на митну територію України. Відповідно до ст. 60, спеціальні умови імпорту харчових продуктів, кормів, побічних продуктів тваринного походження, біологічних матеріалів, репродуктивного матеріалу та живих тварин встановлюються на основі оцінки ризиків, яка підтверджує наявність загрози для здоров'я людей чи тварин.

У проведенні оцінки ризиків повинні брати участь незалежні експерти з різних сфер діяльності, дотичних до питання оцінки ризику. Відповідні вимоги і перелік експертів затверджені у «Положенні про наукові експертні групи з оцінки ризиків (НЕГОР) Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» [3].

Періодичність проведення планових заходів державного контролю відповідності діяльності операторів ринку вимогам законодавства здійснюється за ризик-орієнтованою моделлю. За певними критеріями суб'єкт господарювання набирає суму балів і в залежності від цієї суми визначається періодичність державного контролю. Для визначення цієї періодичності розроблено спеціальне положення [5].

Необхідно відмітити, що розроблена потужна законодавча база для проведення аналізу ризиків у сфері безпечності харчових продуктів та здоров'я тварин, яка ґрунтується на міжнародних нормах, але існує необхідність створення узагальненого «Порядку аналізу ризиків» як в деяких інших галузях народного господарства [8, 9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекси та посібники. Всесвітня організація охорони здоров'я тварин. Офіційний сайт. URL: <https://www.woah.org/en/home/> (дата звернення: 18.01.2025).
2. Комісія Кодекс Аліментаріус. Офіційний сайт. URL: <https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/about-codex/en/> (дата звернення: 18.01.2025).

3. Положення про наукові експертні групи з оцінки ризиків (НЕГОР) Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : Наказ Держпродспоживслужби від 30.08.2024. № 609. URL: <https://dpss.gov.ua/storage/app/sites/12/uploaded-files/derzhprodspozhivsluzhbi-vid-30082024-609-pro-zatverdzhennya-polozhennya-ta-personalnogo-skladu-naukovikh-ekspertnikh-grup-z-otsinki-rizikiv-2.pdf> (дата звернення: 25.01.2025).

4. Положення про управління оцінки ризиків та планування заходів державного нагляду (контролю) Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. споживачів : Наказ Держпродспоживслужби від 14.11.2024. № 784. URL: <https://dpss.gov.ua/storage/app/sites/12/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB%D0%B8/rizikiv-ta-planuvannya-zakhodiv-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu.pdf> (дата звернення: 25.01.2025).

5. Порядок визначення періодичності здійснення планових заходів державного контролю відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, та критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від її провадження : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.2025).

6. Про ветеринарну медицину : Закон України від 04.02.2021. № 1206-IX. Дата оновлення: 18.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text> (дата звернення: 25.01.2025).

7. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин : Закон України від 18.05.2017. № 2042-VIII. Дата оновлення: 18.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

8. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. Дата оновлення: 13.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text> (дата звернення: 25.01.2025).

9. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків, пов'язаних із впливом небезпечних хімічних речовин та Граничних біологічних величин хімічних речовин : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.01.2023 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0112-23#Text> (дата звернення: 25.01.2025).

10. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997. № 771/97-ВР. Дата оновлення: 18.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 12.01.2025).

11. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022. № 2573-IX. Дата оновлення: 18.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 5.01.2025).

12. Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV "Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею" Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 228-р. Дата оновлення: 04.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2016-%D1%80#n10> (дата звернення: 20.01.2025).

13. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпечністю харчових продуктів. Документ № 984_005-02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-02#n348 (дата звернення: 20.01.2025).

14. Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів : Додаток 1А до Угоди про заснування Світової організації торгівлі. Документ № 981_006 від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_006#Text (дата звернення: 20.01.2025).